

ТЕКСТ ЗМІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

У статті розглянуто основні підходи до вивчення поняття «текст»: семіотичний, лінгвістичний, літературознавчий, філософсько-культурологічний, комунікативно- і психолінгвістичний . Два останні підходи розглянуто більш детально, оскільки у їх межах текст розглядається як найважливіший елемент процесу взаємодії «автор – дійсність – реципієнт».

Ключові слова: *текст, комунікативний підхід.*

The main approaches towards studying the notion of «text» have been given in the article: semiotic, linguistic, literary, philosophical and cultural, communicative and psycholinguistic. The latter two approaches have been analyzed more details as within their measures the texts is studies as the most important element of the interactive process «author-reality-reader».

Key words: *text, mass media text, communicative approach.*

Особливість тексту ЗМІ полягає у тому, що він зорієнтований на взаємодію автора і масової аудиторії для обміну актуальною соціальною інформацією. Його ознаки пов'язані зі специфікою таких екстралінгвістичних факторів, як автор, аудиторія, контекст, дійсність, але не можна його розглядати поза власне текстовими характеристиками. Маючи власні специфічні особливості, текст ЗМІ лишається текстом у класичному значенні цього поняття.

Проблема вивчення категорії тексту є традиційною для всіх гуманітарних наук. Інтерес лінгвістів до тексту виявився у 20-30-их роках ХХ ст., а в 50-ті роки ХХ ст. помітно зріс у зв'язку з тим, що мову почали вивчати у функціональному аспекті, а вчені почали розглядати її як динамічну систему, а не як статичну систему знаків [3, с.8].

До проблеми визначення категорії тексту звертали свою увагу Валгіна Н.С., Гальперін І.Р., Загнітко А.П., Іванов В.Ф., Кожина М.М., Лазарева Е.А., Майданова Л.М., Мамалига А.І., Міловідов В.А., Мурзин Л.Н., Солганик Г.Я., Тураєва З.Я., Штерн О.С. та ін. Лінгвістика тексту сформувалася як самостійна дисципліна у 60-их роках ХХ ст. Розходження у дослідженні щодо окремого вивчення мови і мовлення [16, с.54] призвело до того, що лінгвістика як наука розвивалася у двох напрямках: лінгвістика мови (вивчає мовні системи) і лінгвістика мовлення, з-поміж якої виділяють теорію мовної діяльності (досліджує процеси створення і сприйняття мовлення) і теорію тексту (з'ясовує проблеми вивчення структури тексту, його членування, зв'язність, смисл тощо).

Термін «текст» (від лат. *textus* — тканина, сплетіння, з'єднання) має декілька взаємопов'язаних значень. Традиційно його витлумачують, як «об'єднану змістовим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність» [7, с.84]. При цьому текст може являти собою: 1) письмову, чи друковану фіксацію мовного вислову чи повідомлення на противагу усній реалізації; 2) виражений і закріплений за допомогою мовних знаків (незалежно від усної чи писемної форми їх реалізації) почуттєвий бік твору; 3) мінімальну одиницю мовної комунікації, для якої характерна відносна єдність (цілісність) і відносна автономність (відокремленість) [11, с.532].

Звідси впливає ціла низка особливостей тексту, кожна з яких є об'єктом інтересу різних напрямків дослідження феномену:

- текст — це зафіксований мовний вислів, який володіє цілісністю і відносною автономією;
- основним способом фіксації тексту є мовні знаки;
- тексту властиві дві основні форми існування: усна і писемна;
- для тексту характерне відображення як раціонального, так і почуттєвого боків вислову;
- текст — це одиниця мовної комунікації.

Текст як фіксація вислову за допомогою знаків є об'єктом вивчення **семіотики** і **лінгвістики**. При чому у семіотиці, текст розглядають як усвідомлену послідовність будь-яких знаків (не лише словесні твори, а й твори музики, архітектури і т.ін.), а в лінгвістиці — як послідовність вербальних (словесних) знаків, зафіксованих у вигляді конкретного твору відповідно до стилістичних норм даного різновиду мови [17, с.528].

Дослідженням різних боків художнього твору як специфічного тексту займається літературознавство. **Літературознавчий** підхід під текстом з одного боку розуміє художній твір загалом, а з іншого — як «власнемовної грані літературного твору, яка виділяється в ньому поряд із предметно-образним аспектом (світ твору) й ідейно-смісловою сферою (художній зміст)» [19, с.241].

У дослідженнях **філософсько-культурологічного** напрямку звертається увага на те, яку роль відіграють тексти у фіксації, збереженні і передачі культурних цінностей. На думку Лотмана Ю.М., тексти — це не просто зафіксовані, а ті, що підлягають збереженню, мовні утворення, які «заносяться до колективної пам'яті культури»: «... не всяке повідомлення гідне бути записаним. Усе записане набуває особливої культурної значимості, перетворюючись на текст» [12, с.135]. Такий текст має змогу «пережити» свого автора, оскільки «час життя тексту в культурі значно більший за час життя будь-якого предмету реальності, оскільки будь-який предмет реальності живе у позитивному ентропійному часі, тобто із вірогідністю руйнується... Текст у часі, навпаки, намагається обрости все більшою кількістю інформації...» [13, с.18]. Філософи вважають текстами не лише твори літератури, наукові і публіцистичні статті, але й людські дії, оскільки вони можуть бути представлені у словесній формі [18, с.103]. То ж, текстом у культурологічному розумінні може вважатися не всяке мовне (ширше — знакове) утворення, і основним критерієм для визначення його, як тексту, є позаситуативна цінність.

Комунікативний підхід до вивчення тексту хотілося б проаналізувати більш детально, оскільки більшість науковців різних напрямків дослідження

розглядають поняття текст не лише як самостійний об'єкт, але і як частину безперервної комунікативної взаємодії «автор — текст — аудиторія».

На нашу думку, відокремлення **комунікативного** та **психолінгвістичного підходу**, від власне лінгвістичного підходу зумовлюється його досить «молодим» формуванням і тим, що він принципово відрізняється від лінгвістичної теорії акцентом на його динаміці, або його прагматичному аспекті [14, с.61-72].

Так, якщо зв'язність і цілісність тексту є ознаками функціонально-суттєвого ядра, то, як відзначає Леонтьєв О.О., єдність тексту є вже категорією прагматики: «текст є те, що оголошує текстом мовник... розуміння окремого тексту залежить від намірів комунікатора» [10, с.8].

Прийнявши дане положення у лінгвістичній науці сформувалися два напрямки — комунікативний і психолінгвістичний. Дослідники, які дотримуються цих концепцій вважають, що «формально-лінгвістичні ознаки тексту, які використовуються в ньому лінгвістичні конструкції набувають значення вторинного по відношенню до присутніх в ньому структур «замішаних» на чуттєвих образах і емоціях інтелектуально-розумової діяльності» [5, с.46]. Іншими словами, цей підхід відрізняється від лінгвістичного заміною об'єкту інтересу при розгляді тексту. Якщо у мовознавстві текст кваліфікують як форму актуалізації мови і мовлення, то за комунікативного підходу текст сприймається як «дискурс, тобто мовний вислів, що передбачає мовника (автора) і слухача (адресата)» [9, с.33].

Іванов В.Ф. зазначає: «За комунікативного підходу текст розглядається як мовний феномен, що перетворюється у принципово нове ціле внаслідок з'єднання окремих членів мовної структури» [Іванов <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=374>]. Далі вчений у своєму дослідженні говорить про те, що лінгвістичні визначення не є повними, оскільки текст є поєднанням як мовних, так і соціальних аспектів [Так само].

У «Комунікативній теорії тексту» (Каменська О.Л., Болотнова Н.С.), що спирається на лінгвістику, текст характеризується вже як «комунікативно

орієнтований, концептуально обумовлений продукт реалізації мовних систем у рамках певної сфери спілкування, що має інформативно-сміслову і прагматичну сутність» [2, с.22], а також як «стилістично маркований засіб безпосередньої або опосередкованої комунікації, метою якої є повне розкриття теми, представлений у єдності його форми і змісту і який складається з мовних одиниць, що виконують комунікативну функцію» [20, с.6].

Таким чином, на текстову діяльність впливають усі елементи комунікативного процесу: адресат і адресант (прагматична сутність тексту), код (мовна система) і канал (безпосередня і опосередкована комунікація) і т.ін. Вказівка на інформативно-сміслову сутність нагадує про його співвіднесеність з реальним світом і конкретними подіями.

У деяких працях повідомлення розглядається як сукупність факторів, виокремлених Якобсоном Р. у якості компонентів мовного акту, а саме: відправника і одержувача, які входять у контакт за допомогою коду з приводу факту дійсності (референта) [21, с.193-230]. На думку Гришиної О.Н., «дослідження у галузі лінгвістичної прагматики і теорії мовних актів засвідчили, що смисл повідомлення можна розглядати лише у зв'язку із вказаними факторами, чи компонентами мовного акту» [4, с.70-71]. Саме їх наявність визначає виділення дослідниками «комунікативності як інтегральної сукупної якості тексту» [2, с.22], що отримує різне наповнення і різні форми реалізації.

Окрім комунікативних компонентів у тексті виділяють ще формальний, змістовий і функціонально-стилістичний аспекти: «вивчення змістового аспекту може проводитися у плані пошуків смислових одиниць, з яких складається цілий зміст, і у плані виділення смислових категорій, які мають чи можуть мати втілення у певних різновидах текстів... При вивченні (формального) аспекту повинні бути виявлені складники тексту — одиниці і способи їх зв'язку в ціле, а ...при вивченні (функціонально-стилістичного аспекту) необхідно з'ясувати засоби створення того чи іншого забарвлення тексту, які визначають його функціональну віднесеність» [20, с.7].

Отже, провідним напрямком у комунікативній теорії дослідження тексту є аналіз останнього з погляду наявності «комунікативно заряджених» одиниць і їх функціонування у тексті. Для більш точного тлумачення комунікативності тексту зауважимо, що розуміння поняття комунікації у лінгвістиці зазнало певних змін. Колшанський Г.В., досліджуючи комунікативність тексту, розглядає комунікацію через сам текст, тобто визначаючи його, як «максимально дискретну одиницю, яка складає фрагмент комунікації» [8, с.26]. Комунікативний процес дослідник кваліфікував як «безкінечний ряд дискретних одиниць, визначеність і взаємозв'язок яких кожного разу створює конкретний фрагмент спілкування» [Так само, с.28].

Учені-психолінгвісти роблять інший акцент, розглядаючи текст «як продукт мовлення, детермінований потребами суспільства» [1, с.9], і звертають увагу, насамперед, на взаємодію реципієнта і тексту, аналізоване у процесі експериментального спостереження, «результати якого фіксуються спостерігачем (дослідником) і обробляються (інтерпретуються) ним у відповідності до поставленого завдання» [15, с.6].

Серед основних завдань психолінгвістичного напрямку дослідження виділяють: 1) з'ясування створення, сприйняття і розуміння цілісних текстів і окремих текстових елементів; 2) уточнення психолінгвістичної структури тексту, що задовольняє лінгвістичні і психологічні очікування реципієнтів; 3) функціональна орієнтація текстів на певні соціальні (професійні) групи реципієнтів, що дає змогу оптимально керувати комунікативними процесами соціуму.

Загалом, у рамках комунікативного і психолінгвістичного підходів текст розглядають не ізольовано, на відміну від лінгвістичного, а більш широко — як найважливіший елемент процесу взаємодії «автор — дійсність — реципієнт», тобто в аспекті його реального функціонування.

Отже, ми детально розглянули загальну теорію тексту, оскільки вона сприяє розумінню цього феномену, який виступає одним із найважливіших компонентів комунікативного процесу і його рівноправним учасником.

Проаналізовані вище гуманітарні підходи дають можливість зрозуміти текст, і в першу чергу текст ЗМІ, у його багатогранності й складності структури. Оскільки текст ЗМІ є різновидом феномену «текст», то йому притаманні всі його основні ознаки (вираження через знаки, обмеженість, структурність тощо).

Дослідниками визначення цього розповсюдженого терміна не подається, тому ми під текстом ЗМІ розуміємо *зв'язний знаковий комплекс, зорієнтований на взаємодію автора і масової аудиторії для обміну актуальною соціальною інформацією, уявленнями, думками і максимально актуалізуючий потенціал текстової динаміки.*

Текст ЗМІ на відміну від інших різновидів текстів є текстом в універсальному значенні цього поняття — це знакове утворення, яке може втілюватися в публікаціях у пресі, у звуковому радіоповідомленні або в аудіовізуальному телевізійному сюжеті (залежно від знакового аспекту засобу інформації). Якісними властивостями тексту ЗМІ є об'єктивність (достовірність інформації яка передається), актуальність і сучасність, відповідність запитам аудиторії, популярність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белянин В.П. Психолінгвістические аспекты художественного текста. — М.: Изд-во МГУ, 1988. — 123с.
2. Болотнова Н.С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 1992. — 312с.
3. Валгина Н.С. Теория текста: Учеб. пособ. — М.: Логос, 2003. — 280с.
4. Гришина О.Н. О качественных различиях информации речевого сообщения // Речевое воздействие в средствах массовой коммуникации. — М.: Наука, 1990. — С.69-80.
5. Дридзе Т.М. Язык и социальная психология. М.: Высш. шк., 1980. — 224с.

6. Иванов В.Ф. Текст та інші носії інформації в ЗМК // <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=374>
7. Капелюшний А.О. Стилiстика й редагування: Практичний словник-довiдник журналіста. – Львів: ПАІС, 2002. – 576с.
8. Колшанский Г.В. Текст как единица коммуникации // Проблемы общего и германского языкознания. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – С.26-37.
9. Лазутина Л.Г. О содержании понятия «стилистический эффект» с точки зрения речевого воздействия // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М.: Наука, 1990. – С.27-40.
10. Леонтьев А.А. Понятие текста в современной лингвистике и психологии // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – К.: Вища шк., 1979. – С.7-18
11. Литературный энциклопедический словарь /Под общ. ред. В.М.Кожевникова, П.А.Николаева. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 750с.
12. Лотман Ю.М. Избранные статьи. – Т.1. – Таллин: Олександра, 1992. 479с.
13. Руднев В.П. Прочь от реальности: Исследование по философии текста. – М.: «Аграф», 2000. – 432с.
14. Рыжова Л.П. Эволюция предмета прагматики во французском языкознании // Язык и дискурс: когнитивный и коммуникативный аспекты. Сб. научных трудов. – Тверь, 1997. – С.61-72
15. Сорокин Ю.А. Психолингвистический аспект изучения текста. – М.: Наука, 1985. – 168с.
16. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 425с.
17. Стилистический энциклопедический словарь русского языка /Л.М.Алексеева, В.И.Аннушкин, Е.А.Баженова и др.; М.Н.Кожина (ред.). – М.: Флинта: Наука, 2003. – 694с.
18. Философия / Под. ред. проф. Н.И.Жукова. – 5-е изд., испр. и доп. – Минск: НТЦ «АПИ», 2000. – 352 с.
19. Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высш. шк., 1999. – 398с.

- 20.Чернухина И.Я. Элементы организации художественного прозаического текста. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1994. – 115с.
- 21.Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм «за» и «против». – М.: Прогресс, 1975. – С.193-230.

Гаврилова Я. Текст ЗМІ як об'єкт наукового аналізу / Я. Гаврилова // Науковий вісник Херсонського державного університету: [зб. наук. праць /ред. проф. В.Олексенко та ін.]. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. III. – С.270-273 . (Серія «Лінгвістика»).